Dr. Urška Perenič

Josip Jurčič

(1844–1881)

1. junija 1881 je Ljubljanski zvon, *ki so ga izdajali Fran Levec, Janko Kersnik in Ivan Tavčar, naznanil »prežalostno vest«, da je pisatelj, glavni urednik* Slovenskega naroda *Josip Jurčič, »3. maja ob 9¼. uri zvečer mirno v Gospodu zaspal«. Pokopali so ga 5. maja pri svetem Krištofu v Ljubljani. Kakor še preberemo, je slovenski narod z njim izgubil zglednega domoljuba, političnega prvoboritelja ter »nedosežnega pisatelja in pripovedovalca neumrjočih povestij in romanov«.*

O pripovedovalskem in pisateljskem daru Josipa Jurčiča, ki si je slavo pisatelja in časnikarja pridobil že v času svojega življenja, se lahko prepričamo tudi po dolgih 140 letih, kolikor jih letos mineva od smrti leta 1881.

Rodil se je 4. marca 1844 na Muljavi na Dolenjskem, kot večina drugih pisateljev tistega časa v kmečki družini. Pisati je začel v gimnaziji, objavljati pa z rosnimi sedemnajstimi leti; leta 1861 je bila namreč v literarni reviji *Slovenski glasnik*, ki jo je v Celovcu od 1858 izdajal od njega poldrugo desetletje starejši gimnazijski profesor Anton Janežič, objavljena *Pripovedka o beli kači*. Ta zgodba o »materi in kraljici vseh drugih kač« in še prgišče podobnih sestavkov pričajo, da Jurčičev pisateljski talent ni rastel iz niča, temveč da se je učil pri ljudstvu. Narodno blago je nabiral v domačem kraju z okolico, na Dolenjskem. Izmed motivov iz narodnopripovedne zakladnice omenimo desete brate, rojenice, psoglavce (npr. pripovedka *Deklica in psoglavci*), kralja Matjaža ali rokovnjače (iz zadnjega razdobja ustvarjanja je zgodovinski roman *Rokovnjači*, ki se dogaja v času Francozov na Slovenskem in ga je po Jurčičevi smrti dokončal Kersnik, dramatiziral pa 1899 Fran Govekar). Kako so ljudje po Dolenjskem živeli v nekdanjih časih, je mlademu »Jožeku« (tako so Jurčiča klicali domači) pravil tudi ded po materi Jože Jankovič. Da je morala živa pripoved spodbudno vplivati na vzhajajočega pisatelja, kažejo zlasti *Spomini na deda*, ki so izšli leta 1863 v Bleiweisovih *Kmetijskih in rokodelskih novicah*; izvzemimo humoristični sestavek *Zakrpana Višnja gora in raztrgani Žuženberk*, kjer je uporabil zgodbo o preluknjanem loncu, (slavne) Višnjane pa prikazal kot pravo nasprotje varčnih in pridnih Žužemberčanov. Nekakšno nadaljevanje kratkočasnega berila, ki se skozi leta še plemeniti in stopnjuje v zašpiljeno satiro slovenskega podeželja svojega časa (in tudi poznejših časov), pa predstavlja *Kozlovska sodba v Višnji Gori* (*Slovenski glasnik*, 1867). V njej figurira bistri berač Flere Krivostegno, višnjanski Salomon, ki s svojo pametjo prekaša celotni zbor višnjanskih sodnikov, tako da so na koncu z naloženo kaznijo vsi zadovoljni, kozel pa ostane dobesedno cel. (Jurčičevo besedilo je bilo ena od predlog za libreto za opero *Višnjani* Frana Govekarja in Petra Golovina.)

Na pisateljevo »zavijanje resnice v prijetne šale« je moral med drugim vplivati véliki Fran Levstik v *Popotovanju iz Litije do Čateža* (1858), ki je slovenskim pisateljem predvsem svetoval, naj pišejo v domači besedi, domačih mislih in na podlagi domačega življenja. Levstik je kot snov za zgodovinsko povest predvidel turške boje, ko so se naši predniki obnašali hrabro in samostojno. Jurčič tega ni preslišal. Leta 1864 je pri Mohorjevi družbi v Celovcu izšla »povest iz petnajstega stoletja domače zgodovine« z naslovom *Jurij Kozjak, slovenski janičar*, za katero je dvajsetletni pisatelj požel prvo nagrado v višini 100 goldinarjev. Z zgodbo o ugrabljenem dečku, ki postane turški janičar, se po spletu naključij vrne domov ter spozna svojo pravo slovensko in krščansko identiteto, je Jurčič svojčas postal visokonakladni pisatelj. V žanr turške povesti spada povest *Grad Rojinje* z zgodovinsko osebnostjo Andreja viteza Turjaškega (1557–1594), ki »bil je tisti mož, ki je pod svojo zastavo priklical zlasti kranjske korenjake v obrambo in zaslombo domačije proti [turškim] sovražnikom«. Izšla je v zbirki Slovenske večernice leta 1866, kar je tudi letnica izida *Desetega brata*, ki ni samo prvi roman dvaindvajsetletnega pisatelja Josipa Jurčiča, ampak velja za prvi slovenski roman sploh.

Deseti brat s podnaslovom *Izvirni roman* je izhajal v nadaljevanjih v zbirki *Cvetje iz domačih in tujih logov* (v uredništvu Antona Janežiča). Poleg uporabe ljudskega motiva desetega brata, ki ga je v svojem fragmentu, objavljenem v časopisu *Naprej*, pred Jurčičem uporabil že Levstik, je to v prvi vrsti ljubezenska zgodba med Lovretom Kvasom, vzhajajočim predstavnikom slovenskega izobraženskega meščanstva, in graščakovo hčerjo Manico. »Učitelj« Levstik je nad romanom negodoval, ostro kritiko pa Jurčiču izrekel v obliki pisma leta 1868. V njem mu očita, da preslabo pozna ženski svet, da je Kvas očrtan premedlo in da je premalo dejaven, čeprav je ob desetem bratu glavni junak, pogreša, da ni v središču kaka trdna kmečka hiša, pa še kaj. Kako je to moralo prizadeti Jurčiča, si lahko samo mislimo, vendar ni obupal.

Pač pa je trdno kmečko hišo z imovitim, pametnim in delavnim kmetom Smrekarjem postavil v središče *Sosedovega sina*. Povest je izšla leta 1868 v almanahu *Mladika*, ki so ga na Dunaju izdali Josip Stritar, Fran Celestin, Fran Levec in Josip Jurčič, ter v njej prikazal ljubezen med revnim bajtarskim sinom, Brašnarjevim Štefanom, in premožno gruntarsko hčerjo, Smrekarjevo Franico. Literarni zgodovinarji so si soglasni, da gre za eno od Jurčičevih najbolj dovršenih del.

Josip Jurčič (avtor: Samuel Volkmann); vir: dLib

Z leto mlajšim Franom Celestinom je Jurčič sodeloval že prej, saj sta skupaj z jezikoslovcem Franjem Marnom leta 1865 pri Jožefu Blazniku v Ljubljani izdala literarni zbornik *Slovenska vila*, ki je prinesel Jurčičevo zgodovinsko povest *Jurij Kobila*. V njej je prikazana usoda pridigarja, ki »strast« za novo, luteransko vero plača z življenjem. Knjiga je izzvala ogorčenje na strani katoliške kritike, ki je povesti očitala »kužljivost«. Zato pa je avtorja tokrat pohvalil starejši dolenjski rojak Fran Levstik. Po ugotovitvah literarnih zgodovinarjev povest *Jurij Kobila* nakazuje Jurčičevo odmikanje od krištofšmidovskega oziroma večerniškega tipa povesti. Podobno bi veljalo za povest

Rojstna hiša Josipa Jurčiča na Muljavi; vir: dLib

Kloštrski žolnir (1866), kjer je pisatelj prikazal prepovedano ljubezen med tujcem, inženirjem, domnevno izumiteljem ladijskega vijaka Josefom Resslom, ter lepim dekletom Katico. Dogajanje je umeščeno v Kostanjevico na Krki.

Na nesrečno ljubezen med tujcem, samo da Italijanom, in naivnim mladim dekletom naletimo v romanu *Hči mestnega sodnika* (1866), ki je dogajalno umeščen v 15. stoletje. Iz nekoliko poznejšega časa pa omenimo roman *Lepa Vida* (1877), objavljen v reviji *Zvon*, ki jo je na Dunaju urejal Jurčičev dolenjski rojak Josip Stritar. Jurčič je v romanu uporabil tradicionalni lepovidski motiv (glavna oseba se po poroki s starejšim moškim zagleda v tujca in slednjič nesrečno propade), na katerega pred njim naletimo pri Francetu Prešernu, skozi 19. stoletje pa pri Josipu Vošnjaku, Otonu Župančiču in Ivanu Cankarju. V zbirki Slovenska knjižnica sta 1876 izšla romana *Doktor Zober* in *Med dvema stoloma*.

Josip Jurčič je že konec šestdesetih let 19. stoletja, ko se je tako rekoč na vrhuncu svojih ustvarjalnih moči moral soočiti z največjo bedo (honorarji počasi usihajo, opustiti mora študij slavistike in klasične filologije ter zapustiti Dunaj), začel sodelovati pri *Slovenskem narodu*, prvem slovenskem liberalnem časniku, dokler se mu ni 1871 dokončno zapisal. Postal je naš prvi profesionalni časnikar in urednik.

Leta 1873 je v podlistku *Slovenskega naroda* izhajal njegov »izviren historičen roman iz slovenske zgodovine« *Ivan Erazem Tattenbach*, ki ga je Jurčič zasnoval ob priložnosti 200. obletnice usmrtitve voditeljev hrvaško-ogrske zarote, o čemer je moral veliko brati in slišati v času svojega bivanja v Sisku 1870–1871, kjer je urejal časopis *Südslavische Zeitung*. Feljtonski roman z likom spodnještajerskega graščaka Tattenbacha, ki se vplete v zaroto, je bil primerna oblika za posredovanje ideje odcepitve južnoslovanskih dežel od Avstrije. Vnovič potrjuje pisateljevo zanimanje za realno zgodovinsko snov ožje in širše domovine.

Kakor nam pričuje Jurčičev sodobnik Fran Levec, je Jurčič sploh rad zajemal iz domače zgodovine. Da to zanimanje ni usahnilo do konca ustvarjalne in življenjske poti, navsezadnje izpričuje zgodovinska tragedija o *Veroniki Deseniški*, ta, z Levčevimi besedami, ljubezenskih dogodb in tragike polna zgodba iz dobe grofov Celjskih. Prav Levec je bil tisti, ki je leta 1886 pri Dramatičnem društvu v Ljubljani poskrbel za objavo tega nedokončanega, zadnjega teksta »neumrjočega pesnika«.

Mi pa pripominjamo – tega prvega največjega slovenskega pripovednika.